

E sa ka bibi na kena maroroi ka dokai na nona dodonu e dua na goneyalewa, cauravou, marama kei na turaga ka me ra rokovi ka rogoci ena veigauna kece sara.

Na veivakaduiduitaki vei ira na marama e vakavurea na veika me vaka, na nodra sega ni vakacavara nodra vuli, vakasaurarataki me ra vakamau, sotava na vei tovo kaukauwa kei na tauri ni sau vakacacacaka ka lailai sobu mai vei ira na turaga. Era sotava na vei vakarau ni veivakalolomataki kei na tovo kaukauwa vaka oqo o ira na marama ena veiyasai vuravura. Ena rawa ni yaco talega nai valavala vaka oqo ena vatavata ni mona livaliva kei na bula ena veisiga.

Esa ka bibi na noda yadrava ka tutaka na kena tarovi na kena yaco tiko na veivakaduiduitaki oqo ena vuku ni nodra tutu vakamarama, ka meda tara cake e dua na vuravura mera bula gala kina na noda marama.

Ena rawa vakacava meu na tutaka ena vatavata ni mona livaliva na nodra dodonu kei na nodra rokovi na marama?

1. **Mo doka ka rokova** na nona dodonu ni bula e dua me vaka ga na nomu gadreva me rokovi talega vaka kina ni nomu bula. Mo tauca se vakayagataka na vei vosa e kilikili ka matau ena nomu veitalanoa ena vatavata ni mona livaliva se ena nomu bula vakaitikotiko ena veisiga. Mo ciqoma ka rokova na duidui ni vakasama ka ciqoma na kena soli tu na galala oqo ena vatavata ni mona livaliva.
2. **Ni kakua ni guilecava ni veivakarau ni tovo kaukauwa kei na vei vakatogani e sega ni dodonu me dau yaco.** Sa tu vei iko na dodonu mo tutaka na nodra dodonu na marama kei ira na goneyalewa mai na vei tovo kaukauwa ka lolovira ka dau vakayacori vei ira. Mo tukuna ki na tabana ka cicivaka tiko na vatavata ni veitalanoa, wasea vei ira nomui tokani ka kere veivuke kei na veitokoni.
3. **Mo vakarorogo vinaka ka vuli mai kina** - na nodra i talanoa ni veika era sotava na marama kei ira na goneyalewa ka mo tu vakarau ka veisautaka na nomu vakatulewa me baleti ira. Mo tu vakarau ka wasea raraba yani nai tukutuku vakarautaki eso me baleta na veivakaduiduitaki ka sa yaco tiko.

Ena rawa vakacava meu na maroroi au mai na veivakaduiduitaki ka yaco ena vatavata ni veitalanoa ena mona livaliva?

1. Mo vakamura na nanuma ni yalomu kei na lomamu. Mo yalo dei ka vakamura na nanuma ni yalomu kevaka ko sotava se wilika na vei yatu vosa eso ka tawa kilikili ka veivakarerei talega.
2. Mo cavuikalawa ka vakaraitaka nomu nanuma ka vaka kina na kena vei sala ni veivuke eso ka vakarautaki. Kevaka ko sotava tiko eso nai vei tovo kaukauwa, veivakatogani ena vatavata ni mona livaliva se ena nomu bula ni veisiga, mo vakaraitaka vua e dua nomui tokani voleka me na vukeyi iko.
3. Kevaka ko wilika se raica ena vatavata ni mona livaliva ni dua na nomui tokani e volai tiko vua na veika tawa kilikili, ka sa yavalata talega na nomu bula - mo vakaraitaka se tukuna sara vua e dua drau veikilai vinaka. Mo tukutuku sara yani vei iratou na lewa tiko na vatavata ni veitalanoa ena mona livaliva kevaka ko wilika se raica na vei vosa e veibeci, lolovira ka tawa kilikili ka tarova talega na nona tomama tiko na veitaratara kei iko ena vatavata ni mona livaliva ni vola mata.
4. Kevaka e dua e vakayacora e dua na tovo ka vakavurea na yalo ni nuiqawaqawa kei na ririko vei iko, se me tukuni vei iko mo vakayacora e dua na ka ko sega ni vaka io kina, sa dodonu mo na vakaraitaka ni ko sega ni duavata kina.
5. Mo veitokani vinaka kei ira ko solia kina na nomu veivakabauti, me vaka taki ira na nomui tokani voleka kei ira na lewe ni matavuvale.

MO KAKUA NI GUILCAVA: Sa tu na dodonu ni tamata yadudua mera vakayagataka na vatavata ni veitalanoa ni mona livaliva ena yalo galala kei na veivakabauti. Sa noda tavi kece sara meda yadrava na kena vakayagataki ena yalo galala kei na veivakabauti na vatavata ni veitalanoa ena mona livaliva.

Ena veitukutuku gadrevi tale eso, mo gole ki na vatavata ka vakatokai na Netsafe New Zealand's information ena [na tabana ka vakatokai na gender-based](#) kei na na [tabana ka vakatokai na gender identity-based](#) me laurai kina na veivakasewasewani ena vatavata ni veitalanoa ena mona livaliva.

